

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Varvara Ponomareva

Český překlad ruských transgresiv v krásné literatuře

Czech translation of Russian transgressives in classical literature

Praha 2014

Vedoucí práce: Mgr. Darina Ivanovová

Poděkování

Děkuji především vedoucí své práce paní Mgr. Darině Ivanovové za trpělivost, cenné rady a čas, který mi při konzultacích věnovala. Dále děkuji za pomoc a podporu své matce a všem blízkým.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

V Praze dne 2014

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá možnostmi překladu ruského přechodníku a ruského přechodníkového obratu do češtiny. Cílem je zjistit frekvenci použití přechodníků a jiných jazykových prostředků v českých překladech transgresiv z ruské krásné literatury; zjistit, zda volbou jiných prostředků než přechodníků dojde v překladu k přesnému vyjádření autorova záměru; dojít ke zjištění nejvhodnějších a nejméně vhodných možností překladu ruského přechodníku.

Klíčové pojmy:

Přechodník, transgresiv, přechodníková vazba, přechodníková konstrukce, přechodníkový obrat, překlad, krásná literatura, čeština, ruština, povídka Mumu, I. S. Turgenev

Abstract:

This bachelor paper research on the possibilities of the translation of participles and transgressive turnovers from Russian to Czech language. Its aim it to determine the frequency of participles and other language resources use in transgressive Czech translations of Russian fiction; determine whether the choice of other means than the participles leads to the exact expression of the authors intentions; determine the most and least appropriate translation of Russian participles.

Key words:

Participle, transgresiv, dagling participle, participle construction, translation, classical literature, Russian, Czech, Mumu story, Ivan Turgenev

OBSAH

Úvod	8
I. Český a ruský přechodník (teoretická část)	10
Úvod k první části	10
1. Tvoření přechodníků v češtině a ruštině	10
1. 1. Přechodník v češtině	10
1. 2. Český přechodník po stránce gramatické a stylistické	10
1. 3. Ustrnulý přechodník v češtině	11
1. 4. Rozlišení českého přechodníku podle gramatického tvaru a významu	12
2. Přechodník v ruštině	14
2. 1. Ruský přechodník po stránce gramatické a syntaktické	14
2. 2. Několik slov o zvlátnostech ruského přechodníku.....	14
2. 3. Rozlišení ruského přechodníku podle gramatického tvaru a významu	15
2. 4. Ustrnulý přechodník v ruštině	16
3. Srovnávací tabulka tvoření přechodníku v češtině a ruštině	17
4. Účel přechodníku v češtině a ruštině	19
4. 1. Spisovné a nespisovné formy přechodníku v moderním ruském jazyce	19
4. 2. Ruský přechodník jako výrazný stylistický prostředek	20
4. 3. Slovesný syžetopis (глагольное сюжетоведение)	21
5. Statistická data	22
5. 1. Český přechodník očima českého statistického korpusu.....	22
5. 2. Příklady užití českého přechodníku.....	22
6. Možnosti překladu ruského přechodníku do češtiny	24
II. Přechodníky v povídce I. S. Turgeněva Mumu (praktická část)	30

Úvod ke druhé části	30
1. Překladaelé povídky Mumu.....	31
2. Formy českého překladu ruských přechodníků v povídce I. S. Turgeněva Mumu	32
2. 1. Tabulka: Druhy českého překladu 88 ruských přechodníků v povídce Mumu	32
2. 2. Varianty nahrazení ruského přechodníku v konkrétních větách	34
3. Zajímavé případy překladu	41
Závěr	43
Post scriptum	46
Seznam použité literatury	47

Úvod

Důvodem pro výběr tohoto tématu byla moje osobní zkušenost s pokusem o překlad ruských povídek do češtiny. Během práce jsem se setkala s problémem překladu vět obsahujících přechodníky. Volbou českého přechodníku by se povídky dějově posunuly do minulosti, ale jako autorce povídek, a chtěla bych zdůraznit, že mi velmi záleželo na zachování přesného významu sdělení, se mi zdála volba jiných prostředků nevhodná. Nahrazení přechodníku jakýmkoliv jiným prostředkem jsem vnímala jako porušení autorova osobního záměru a stylu. Rozhodla jsem se proto prozkoumat, jak stejný problém řeší profesionální překladatelé.

Jak se ukázalo, odpovědět na tuto otázku není jednoduché ani pro profesionály. V. Oktábec na začátku kapitoly *O překládání ruských přechodníkových vazeb* uvádí: „Naši překladatelé se živě zajímají o otázku, jak překládat do češtiny ruské přechodníkové vazby, do jaké míry lze tyto konstrukce přenášet do češtiny a kdy je nutno nahrazovat je konstrukcemi jinými. V praxi řeší tuto otázku různě. Někteří povážlivě nedbají, že české přechodníky jsou jen omezeně úkonné a používají jich i v těch případech, kdy čeština dává obvykle přednost jiným výrazovým prostředkům. Jiní se přechodníkům zbytečně úzkostlivě vyhýbají, domnívajíce se, že jsou to tvary v moderní češtině zastaralé či dokonce mrtvé.“ (1953, s. 258)

V některých případech je volba víceméně jednoduchá. České přechodníky od sloves vidu nedokonavého nemají téměř nikdy význam rezultátu nebo stavu, který vznikl z minulého přísudkového děje. Takovou situaci v češtině mohou označovat pouze přechodníky trpné, například: Barany vstrčil mu do ruky jakousi minci, *jsa zřejmě dopálen*. V češtině mají obvykle takovou funkci doplňkové vazby s přičestím trpným, proto bude zřejmě nejvhodnější možností překladu ruské věty s rezultativním významem (s oslabeným dějovým jádrem) doplňková nebo příslovečná vazba: ходил, задумавшись, по комнате – chodil zamyšlen po pokoji, chodil zamyšleně po pokoji. Ve většině jiných situací volba nebude tak snadná. „V zájmu nezkresleného zprostředkování hodnot literárního díla by měl mít rozhodující postavení adekvátní překlad.“ (Hrdlička, 2003, s. 11). Podle B. Ilka adekvátní překlad je „pouze optimální aproximace originálu.“ Jaké jsou tedy možnosti adekvátně přeložit ruské přechodníky a přechodníkové obraty a přiblížit jejich konstrukce českým tak, aby celá výpověď zněla přirozeně? Jako cíle své bakalářské práce jsem si proto stanovila:

1) zjistit frekvenci použití přechodníků a jiných jazykových prostředků v českých překladech transgresiv z ruské krásné literatury na příkladu povídky *Mumu* I. S. Turgeněva

2) zjistit, zda volbou jiných prostředků než přechodníků může v překladu dojít k přesnému vyjádření autorova záměru

3) dospět ke stanovení nejvhodnějších a nejméně vhodných možností překladu ruského přechodníku

Mým cílem není zkoumat mechanický překlad přechodníků (v ruštině je někdy použito perfektní sloveso, v češtině velmi adekvátně zvoleno imperfektivní nebo autor volí sloveso/slovo podobného významu, který je pro povídku adekvátní), ale zabývat se volbou vhodných prostředků pro překlad.

Svůj výzkum provádím na základě tří překladů povídky Ivana Sergejeviče Turgeněva, Mumu. Žánr povídky mi umožnil mít k dispozici velký počet přechodníků, přesto však jde o počet omezený. Rok vydání 1854 a především fakt, že I. S. Turgeněv patří ke klasikům ruské literatury, mi umožnil mít k dispozici překlady z různých let. Porovnáám příklady z roku 1930 (Stanislav Minařík), 1957 (Taťjana Hašková) a 1959 (Anna Nováková). Bohužel žádný pozdější překlad nalezen nebyl. V pozdějších vydáních je použit překlad z roku 1957 nebo z roku 1959. Vydání z roku 1930 bylo zvoleno pro hojný výskyt přechodníků, přestože se již jedná o překlad z 20. století.

I. Český a ruský přechodník – tvoření a užití (teoretická část)

Úvod k první části

V teoretické části prozkoumáme informace o českých a ruských přechodnících, které mohou poskytnout jazykové příručky, jazykové korpusy, vědecké práce všestranně se zabývající přechodníky, a také literatura a publicistika. Následně data o českých a ruských přechodnících mezi sebou porovnáme.

1. Tvoření přechodníků v češtině a ruštině

1. 1. Přechodník v češtině

V české lingvistice existuje několik podobných názorů na to, čím je přechodník:

E. Dvořák ve své monografii *Přechodníkové konstrukce v nové češtině* mluví o přechodníku jako o jmenném nebo neurčitém slovesném tvaru s funkčním příznakem okolnostním.

M. Grepl a P. Karlík ve své učebnici pro vysoké školy *Skladba spisovné češtiny* popisují přechodník jako neurčitý nebo jmenný tvar slovesa, který si do značné míry zachovává slovnědruhový charakter slovesa po stránce pojmenovávací a také po stránce syntaktické.

V. Cvrček ve své *Mluvnici současné češtiny* tvrdí, že přechodník je pouze speciálním typem přičestí a stejně jako ostatní přičestí vyjadřuje takové jmenné kategorie jako číslo a jmenný rod.

V posledním vydání *Akademické gramatiky spisovné češtiny* (r. 2013) pod vedením F. Štíchy se píše, že přechodník je neurčitém tvarem slovesa, který vyjadřuje gramatické kategorie příslušející jménům: závisle vyjadřuje jmenný rod a číslo a nezávisle slovesný rod, vid a relativní čas.

1. 2. Český přechodník po stránce gramatické a stylistické

Přechodníky vyjadřují děje doprovázející nebo doplňující hlavní děj, vyjádřený přísudkem. Přechodníky nezávisle vyjadřují vid, slovesný rod (nessi × jsouc nesena, podav × byv podán) a relativní čas. Vztahují se vždy k podmětu věty (v moderní češtině přechodník můžeme použít jen tehdy, jedná-li se o shodný podmět), do níž náležejí, a shodují se s ním v čísle a v

případě singuláru i ve jmenném rodě. Tím se přechodníky sblíží s adjektivy, zvláště dějovými: vstával zívaje; spěchala tam, jsouc zvědava, jak to dopadne.

„České přechodníky formálně a významově jsou více vzdáleny od příslovci než přechodníky v ruštině. Jistě tu působí především lépe a důsledněji zachována dějovost u českého přechodníku.“ (Oktábec, 1953, s. 273)

Přechodníky jsou ve větě zpravidla doplňkem, vztahují se k přísudkovému slovesu i ke jménu v podmětu.

„Na přechodníku mohou ve větě záviset stejné rozvíjející členy větné jako na slovese přísudkovém; spojení přechodníku s nimi se nazývá vazbou (konstrukcí) přechodníkovou. Vazba (konstrukce) přechodníková se odděluje od ostatní věty čárkami. Přechodník nerozvitý zpravidla čárkou neoddělujeme: Děti, slyšíce babiččin hlas, vyběhly do síně. - Chlapci zapírali zardívající se.“ (Havránek, Jedlička, 2002, s. 113)

1. 3. Ustrnulý přechodník v češtině

Některé přechodníky ustrnuly a staly se příslovci nebo sekundárními předložkami:

příslovce - chtě nechtě / chtíc nechtíc, kleče, konče/ končíc, leže, sedě, stoje, soudě/soudíc, vstávaje lehaje / vstávajíc lehajíc, chtě, vyjímajíc, soudě, takřka, takříkajíc, plačky, mlčky

sekundární předložky - nedbaje / nedbajíc, nehledě / nehledíc, nevyjímaje / nevyjímajíc, počínaje / počínajíc, počítaje / počítajíc, vyjma / vyjímaje / vyjímajíc, nemluvě / nemluvic, zahrnujíc

lexikalizované spojení - tak říkajíc / takříkajíc

Od některých sloves nelze utvořit přechodník, například jako vyrůst, přijet atd.

1. 4. Rozlišení českého přechodníku podle gramatického tvaru a významu

Přechodníky postrádají možnost vyjadřovat morfologicky časové kategorie. Přechodníky mohou vyjadřovat pouze relativní označení času.

České přechodníky se rozlišují:

- podle tvaru

1. přechodník přítomný (nesa, nesouc, nesouce)

2. přechodník minulý (přines, přinesši, přinesše)

- podle významu

Přechodník vyjadřuje časový vztah k hlavnímu ději a může vyjadřovat buď děj probíhající současně s přísudkovým slovesem, nebo děj, který se stal nebo stane před hlavním dějem. V češtině však neexistuje forma přechodníku, která by vyjadřovala děj, který se stane po hlavním ději. Takzvaný přechodník budoucí je ne nadarmo přesněji označován jako předbudoucí, neboť děj jím vyjádřený stejně vždy bude předcházet hlavnímu. Trochu předběhneme a prozradíme, že v ruštině existuje přechodník předbudoucí a budoucí. Přechodník budoucí je tak pojmenován zcela po právu, neboť vyjadřuje děj, který se stane po ději hlavním.

a. přechodník přítomný nebo přesněji řečeno přechodník pro současné děje

Jde-li o děj současný s dějem přísudkovým, a to bez ohledu na jeho čas, použijeme přechodník přítomný od nedokonavého slovesa.

Házet proutky do vody, dívá se za nimi. - Hází proutky do vody, dívá se za nimi. - Bude házet proutky do vody, dívá se za nimi.

b. přechodník minulý nebo přesněji řečeno přechodník pro předčasnost

Jde-li o děj předcházející přísudkovému ději probíhajícímu v minulosti či přítomnosti, použijeme minulý přechodník od dokonavého slovesa.

Přistoupiv k chodcům, zeptal se na cestu.

Většinou je takový děj jednorázový, ve velmi ojedinělých případech přechodník, a to skoro vždy dokonavý, označuje děj, který pravidelně předchází opakujícímu se ději základnímu.

Po každé takové rodinné hádce tatínek, bouchnuv dveřmi, dával se do práce se zuřivou úporností.

c. přechodník budoucí nebo tzv. přechodník předbudoucí (zcela ojedinělý)

Jde-li o děj předcházející přísudkovému ději, který teprve proběhne, tj. chceme-li ukázat na předčasnost v budoucnosti, použijeme přechodník přítomný od dokonavého slovesa.

Přijmouc vysvětlení, jistě změníte, paní ředitelko, své rozhodnutí.

Vyslechna mou obranu, rozsud'!

Přechodník předbudoucí se v moderní češtině prakticky nepoužívá, protože „má dnes už příchuť tak archaickou, že ho lze bez násilí užít jen tu a tam v slohu zaměřeném formálně, zvláště ve slohu monumentálním.“ (Mathesius, 1966, str. 87)

2. Přechodník v ruštině

V ruské lingvistice existuje pouze jeden názor na to, čím je přechodník. Přechodník (rusky *деепричастие*) je neohebná forma slovesa. Nejčastěji označuje doplňující děj, který se vztahuje k hlavnímu ději, vyjádřenému přísudkovým slovesem.

2. 1. Ruský přechodník po stránce gramatické a syntaktické

Přechodníky mají charakter slovesa a příslovce. Přechodníky jako forma slovesa jsou dokonavého a nedokonavého vidu ((что сделал?) прыгнув ((что делаю?) прыгая), zvrátne a nezvrátne (открывая, умываясь), přechodné a nepřechodné, mohou být určeny příslovcem (верно понимать — верно понимая), mohou na nich být závislá i další slova (желая счастья, разговаривая тихо). Stejně jako příslovce se ani přechodníky nemění: neshodují se v čísle a rodě a přimykají se. Slovesný rod trpný u přechodníků chybí.

Přechodník se závislými slovy se nazývá přechodníkový obrat (rusky *деепричастный оборот*). Přechodníkový obrat stejně jako jednotlivý přechodník je zpravidla oddělován čárkami: *Пройдя несколько шагов, казаки свернули с канавы. - Месяц, золотясь, спускался к степи.*

Co se týče syntaktické funkce přechodníků, nejčastěji se přechodníky přimykají k přísudkovému slovesu a mají funkci příslovečného určení: *Я не приметно отошел к окну, желая скрыть свое волнение. Але přechodník, přimykající se k přísudku, může označovat také doprovodný děj: Клубятся тучи, млея в блеске алом.*

V moderním spisovném ruském jazyce děj označený přechodníkem a přísudkovým slovesem, musí patřit ke stejnému subjektu. Příslušnost děje k jednomu subjektu, konkrétnímu nebo zobecněnému, dovoluje používání přechodníků ve větách bez vyjádřeného podmětu: *Внимая ужасам войны... мне жаль не друга, не жены...*

2. 2. Několik slov o zvláštностech ruského přechodníku

V mé bakalářské práci se nebudu věnovat tvoření přechodníků, protože podobné kapitoly lze najít i v jiných pracích zabývajících se ruskými přechodníky a také v gramatických příručkách. Zmíním však případy, které ještě nebyly rozebrány v podobných pracích. Ačkoliv v ruském jazyce je přechodník běžným jevem písemné i ústní komunikace, existují slovesa, a to pouze nedokonavého vidu, od kterých se přechodník netvoří.

Пřechodník nemůže být vytvořen od sloves:

1) se základem sestávajícím z pouhých souhlásek: шьют, льют, жмут, ткут, лгут atd. (výjimka: мчатся — мчась);

2) se základem na г, к: бегут, текут, берегут, пекут, стригут atd.;

3) se základem přítomného slovesa spočívajícím na sykavce a se základem infinitivu na з, с, ст, х: мажут — мазать, пишут — писать, хлещут — хлестать, пахнут — пахать;

4) s příponou -ну: киснуть, стынуть;

5) лезть, бежать, ехать, хотеть, драть, звать, петь, гнить, ждать;

Пřechodníky od takových sloves se nahrazují obsahově odpovídajícími předponovými tvary jako například называя, распевая, ожидая atd.

2. 3. Rozlišení ruského přechodníku podle gramatického tvaru a významu

Пřechodníky jako neohebné formy slovesa postrádají možnost vyjadřovat morfologicky časové kategorie. Přechodníky mohou vyjadřovat pouze relativní označení času.

Ruské přechodníky se rozlišují:

- podle tvaru

1. přechodník přítomný (говоря)

2. přechodník minulý (сказав)

- podle významu

a. přechodník současný

Chceme-li popsat děj současný s dějem přísudkového slovesa, který může probíhat ve všech třech časech, použijeme přechodník od sloves nedokonavých a dokonavých. Přechodník od dokonavého slovesa však bude vyjadřovat současnost jen v případě, nachází-li se přechodník za přísudkovým slovesem.

Трамваи оглушительно звенели, подлетая к площади.

Сидя и лежа под кустами, они курят папиросы.

Мы встретимся, приветствуя друг друга.

b. přechodník minulý neboli přechodník pro předčasnost

Zamýšlíme-li popsat děj předcházející ději hlavnímu, který může probíhat ve všech třech časech, použijeme přechodníky od dokonavých a nedokonavých sloves. Přechodník od slovesa nedokonavého, poukazující na opakující se činnost (děje) a následně i na opakování děje základního, pro vyjádření předčasnosti stojí před přísudkem.

Отдохнув, он собрался уходить.

Отдохнув, он уйдет.

Вставая на рассвете, она спускалась в кухню и вместе с кухаркой готовила закуски к чаю.

c. přechodník budoucí

Chceme-li popsat děj, který nastane po ději vyjádřeném přísudkem v kterémkoli ze zmíněných tří časů, použijeme přechodník od sloves dokonavého a nedokonavého vidu. V obou případech přechodník musí stát po přísudkovém slovesu.

Под Игнатовым упала лошадь, придавив ему ногу.

Хохол выбирал книги из чемодана, ставя их на полку у печи.

2. 4. Ustrnulý přechodník

Neohebnost přechodníku a jeho syntaktická role (přísllovečné určení) jsou základem, na němž probíhá přeměna přechodníku v příslovce. Takové přeměně napomáhá absence slov závislých na přechodníku: Что же вы молчите? - Наслаждаюсь молча. Při přeměně v příslovce ztrácí přechodník význam doplňujícího, doprovodného děje, a ztrácí také všechny slovesné kategorie (vidu, času, rodu) a vazby: Ни хлеб, ни одежда не добываются лежа. Přechodníky (obvykle nedokonavého vidu), které se staly příslovci, plní roli přísllovečného určení a charakterizují děj po kvalitativní stránce: Надо наступать немедленно.

Пřechodníky, které se přeměnily v příslovce, mohou být součástí frazeologických obrátů: спустя рукава, сложа руки atd. Sem patří také obraty přísllovečného typu: судя по всему, собственно говоря atd.

3. Srovnávací tabulka tvoření přechodníku v češtině a ruštině

	ČEŠTINA	RUŠTINA			
OBEČNÁ CHARAKTERISTIKA					
vid	dokonavý, nedokonavý	dokonavý, nedokonavý			
rod	mužský, ženský, střední	nerozlišuje se			
číslo	jednotné, množné	nerozlišuje se			
PRECHODNÍK PŘÍTOMNÝ / ДЕЕПРИЧАСТІЕ НЕСОВЕРШЕННОГО ВИДА					
vyjadřuje	doprovázející nebo doplňující děj současný s jiným dějem, pokládaným za hlavní, a to bez ohledu na jeho čas	dobatečný děj, konající současně s hlavním dějem			
tvoří se	od kmene přítomného odtržením koncovky od 3. osoby plurálu přítentu pomocí sufixů:			pomocí sufixu -a (-я) 1. od kmene přítomného odtržením koncovky od 3. osoby plurálu přítentu: стуч-ат — стуч-а чита-ют — чита-я 2. v případě sloves s sufixem -ва od kmene infinitivu: встава-ть — встава-я	
	singulár				plurál
	M	F	N		
	-a	-ouc	-ouc		-ouce
	jda	jdouc	jdouc		jdouce
	-ě/e	-íc	-íc	-íce	
	prose	prosíc	prosíc	prosíce	
PŘECHODNÍK MINULÝ / ДЕЕПРИЧАСТІЕ СОВЕРШЕННОГО ВИДА					
vyjadřuje	doprovázející nebo doplňující děj předcházející před jiným dějem minulým, ale i přítomným	dobatečný děj, který obvykle předchází hlavnímu ději, vyjádřenému slovesem-přísudkem			
tvoří se	od kmene minulého (obvykle pouze sloves dokonavých) odtržením přípony -l (-la, -lo; -li, ly, la) pomocí sufixů:			1. od kmene infinitivu po samohláskách pomocí sufixů -в, -вши (při zvratných slovesech) a po hláskách pomocí sufixu -ши: объясни-ть — объясни-в, потеря-ть-ся — потеря-вши-сь, истечь — истек-ши 2. od kmene s sufixem -ну, který vypadá v minulém čase je možná dubleta: промокну-ть — промокну-в а промок-ши (je charakteristické pro „obecnou“ ruštinu) 3. od kmene jednoduchého budoucího času pomocí sufixu -а (-я): прийти — прид-у — прид-я	
	singulár				plurál
	M	F	N		
	-Ø	-ši	-ši		-še
	пřines	пřinessi	пřinessi		пřinessе
	-v	-vši	-vši	-vše	
	vzav	vzavši	vzavši	vzavše	

Jak vidíme z tabulky, ruské a české přechodníky se liší gramaticky. Český přechodník se z gramatického hlediska tvoří mnohem složitěji než ruský. Má tři formy, kdežto ruský jenom jednu – je to neohebný tvar. „Pravidla o užívání trojích tvarů přechodníku v češtině jsou výsledkem normotvorných snah v době obrozenecké.“ (Žaža, 1999, s. 43). Není vyloučeno, že kdyby se česky přechodník tvořil jednodušeji, nebyl by „neoblíbeným“ prostředkem moderního českého jazyka. Co se týče negramatických aspektů, můžeme konstatovat, že přechodníky v obou jazycích mají k sobě velmi blízko: „Přechodníky v ruštině, stejně jako v češtině, slouží především k vyjádření průvodních dějových okolností, vztahujících se k témuž podmětu jako děj hlavní. Slovesný děj přechodníku je jasně označen jako děj vedlejší, podružný, který ovšem vždy souvisí s dějem přísudkového jádra, neboť jej blíže vysvětluje nebo určuje.“ (Oktábec, 1953, s. 258)

4. Účel přechodníku v češtině a ruštině

Jak v češtině, tak i v ruštině je přechodník prostředkem syntaktické kondenzace. Navíc tím, že často nahrazuje vedlejší větu, napomáhá k přesnosti sdělení. Oblast použití ruského přechodníku je ovšem poněkud širší než oblast použití přechodníku českého. „Ruské přechodníky se používají v řadě případů i tam, kde čeština dá ještě přednost rozvinutým spojením souřadným nebo podřadným, i tam, kde v češtině již odpovídají spíše různé vazby doplňkové či příslovečné.“ (Oktábec, 1953 s. 271)

Stylistické či přesněji řečeno expresivní funkce přechodníku v češtině se mi však objevit nepodařilo. Důvodem by mohlo být jejich ne příliš časté použití. Zcela opačná situace je v ruském jazyce.

4. 1. Spisovné a nespisovné formy přechodníku v moderním ruském jazyce

Přechodníky v moderním ruském jazyce se stylisticky dělí na dvě skupiny:

1. spisovné (книжные) formy se sufixy -а, -я, -в: дыша, зная, сказав, придя;

2. nespisovné (разговорно-просторечные) formy se sufixy -вши, -ши: сказавши, пришедши; ne všechny přechodníky vytvořené pomocí sufixů -вши, -ши jsou stylisticky označeny: zvrtná slovesa tvoří neutrální přechodníky: заплакавшись, оставшись, улыбнувшись; a také ty přechodníky, které bez -ши vytvořeny být nemohou: выросши, легши, простерши, разжегши.

Občas jsou použitelné dvojí formy přechodníků: заперев — заперевши, затерев — затерши, простерев — простерши atd. V moderním ruském jazyce jsou možné dvojí útvary dokonavého vidu: s příponou -а (-я), a s příponou -в, -вши: наклоня — наклонив, поклонясь — поклонившись.

Přechodníky na -в, -вши, -ши od sloves nedokonavého vidu jsou používány zřídka: Волк, евши, никогда костей не разбирает. Takové přechodníky se obvykle používají v záporu: Но Ленский, не имев, конечно, охоты узы брака несть, с Онегиным желал сердечно знакомство покороче свести.

Mnoho přechodníků s příponou -а (-я) od sloves dokonavého vidu je součástí frazeologických obrátů, například: положила руку на сердце atd.

Přechodníky na -учи (-ючи): идучи, стоячи, скачучи mají archaický charakter a jsou

prostředkem stylizace pro lidovou mluvu: Никого не осуждаючи, он одни слова утешные говорил мне, умираючи.

Vzhledem k výše uvedenému tyto přechodníkové varianty v moderní ruštině fungují jako další výrazný stylistický prostředek.

4. 2. Ruský přechodník jako výrazný stylistický prostředek

Пřechodníky dodávají řeči zvláštní živost a názornost, a sice tím, že označují doplňující děj.

- Надоел я вам, - вскочил вдруг Петр Степанович, *схватывая* свою совсем новую шляпу и как бы *уходя*, а между тем еще *оставаясь* и *продолжая* говорить беспрерывно, хотя и *стоя*, иногда *шагая* по комнате и в одушевленных местах разговора *ударяя* себя шляпой по коленке.

Kdybychom v této větě nahradili přechodníky ohebnými formami slovesa, namísto dynamického popisu bychom měli obyčejné vyprávění. A naopak, jakmile přidáme přechodníky do toho či onoho popisu děje, obraz se ihned oživí.

Studium rukopisů ruských spisovatelů ukazuje, že během autoredigování někdy uvádějí do textu přechodníky plnící estetickou funkci v řeči. Jako ukázkou uvedeme několik veršů z básně M. J. Lermontova, kde básník pozměnil verš a místo řady adjektiv vložil tyto výrazné slovesné formy.

Пřed stylistickou opravou:

День и ночь, чтоб голос мне отрадный

Про любовь рассказывал и пел,

И чтоб дуб, зеленый и прохладный,

Надо мной склонялся и шумел.

По stylistické opravě

Чтоб всю ночь, весь день мой слух *леля*,

Про любовь мне сладкий голос пел,

Надо мной чтоб вечно *зеленя*

Темный дуб склонялся и шумел.

Пřechodníky mohou být tedy použity jako živý obrazově-literární prostředek dodávající líčení obzvláštní malebnost.

4. 3. Slovesný syžetopis (глагольное сюжетоведение)

Spisovatelé velmi často používají přechodníky jako výrazný prostředek k obrazné konkretizaci při „slovesném syžetopisu“ (глагольное сюжетоведение).

V následujícím případě je stylistické použití sloves a přechodníků stejné:

Ростов *сдержал* лошадь, *отыскивая* глазами своего врага, чтоб *увидеть*, кого он *победил*. Драгунский французский офицер одною ногою *прыгал* на земле, другою *зацепился* в стремени. Он, испуганно *щурясь*, как будто *ожидая* всякую секунду нового удара, *сморщившись*, с выражением ужаса *взглянул* снизу вверх на Ростова.

Kdybychom chtěli nahradit osobní formy sloves přechodníky a naopak, obraz podrobného popisu by se v hlavních rysech nezměnil. Avšak právě estetická podmíněnost použití přechodníků v každém konkrétním případě tkví ve snaze lépe vylíčit hlavní děj a upřesnit jej poukazováním na doprovodné pohyby a gesta. Například v poslední větě citovaného úryvku je z hlediska čtenářovy pozornosti zcela zásadní okamžik, kdy poražený nepřítel vzhlédl do obličeje svému možnému vrahovi. Poukázání na něj by však nebylo tak pádné, kdyby spisovatel nepopsal doprovodné děje, odrážející duševní stav odsouzeného: щурясь, сморщившись. Právě tento podrobný popis rozhodujícího okamžiku činí ze čtenáře živého svědka popisovaného a odhaluje motivy chování Rostova, který se smíloval nad nepřítelem. Umělcům samozřejmě není lhostejné, který děj podat jako hlavní, a který jako doprovodný.

5. Statistická data

5. 1. Český přechodník očima českého statistického korpusu

Diskuse o osudu českého přechodníku, o kterém učebnice a příručky píšou jako o tvaru archaickém, nabývá v současné době velmi rozdílných podob. Na jedné straně se můžeme dočíst, že „přechodníky se v češtině užívají velmi zřídka – fakticky se už dlouho nacházejí ve stavu klinické smrti.” (Cvrček, online, cit. 19. 04. 2013), na druhé pak, že „přechodník v češtině je útvar sice knižní, dosud však nikoli papírový. Užívá-li se ho s mírou, nezni ve psaném jazyku nijak archaicky. V české mluvnici má dosud pevné místo a tomu, kdo si vypěstuje jemný cit pro jeho užívání, poskytuje vítané výhody stylistické“ (Bečka, online, cit. 24. 03. 2013). Na rozdíl od českého se o ruském přechodníku takové debaty nevedou, u ruských mluvčích je součástí běžné komunikace jak písemné, tak ústní.

Výše uvedené citace jsou subjektivními názory jednotlivých jazykovědců na český přechodník, nicméně dílčí korpusy v ústavu českého jazykového korpusu nám poskytují tato data:

- SYN2010 neboli synchronní reprezentativní korpus současné psané češtiny obsahující 100 milionů testových slov (40% beletrie, 27% odborná literatura, 33% publicistika): z 100 000 000 celkového počtu slov v korpusu je 15 235 přechodníků

- SYN2009pub neboli synchronní korpus psané publicistiky z let 1995 – 2007: ze 700 000 000 celkového počtu slov v korpusu je 35 349 přechodníků

- ORAL2008 neboli sociolingvistický korpus neformální mluvené češtiny: z 1 000 097 celkového počtu slov v korpusu je 0 přechodníků

Můžeme si povšimnout, že přechodník je zcela vymýcen ze současné obecné češtiny, ale vyskytuje se v současné psané češtině.

5. 2. Příklady užití českého přechodníku

Můžeme konstatovat, že sice v běžné mluvené komunikaci nikdo přechodník nepoužívá, v psaných textech převážně oficiálního rázu však přechodník najdeme. Přechodník se vyskytuje v odborné literatuře například medicínské, nejčastěji ale v právnických textech nebo v textech diplomatického zaměření. Zřídka se vyskytuje v psané publicistice, například v Literárních novinách ze 16. ledna 2014 divadelní kritik a publicista Jiří P. Kříž v článku *Z češtiny do češtiny*

použil přechodník dvakrát: „Zkušenost nejednoho písmáka, který se rozhodl škuldit na vlastních univerzitách třetího věku maje za dostatečné ty životní, naordinované jedním z malá ruských Hořkých, a místo nich chránit třeba vnuky tím, že...“ „Pomáhal tehdy, sám děti nemaje, vychovávat Jana Mikuláška.“ Nebo v Lidových novinách ze 14. prosince 2013 ve svém článku o exotické tanečnici Josephině Bakerové publicistka Petra Smítalová použila přechodník taktéž dvakrát: „Někteří diváci jdou na její vystoupení i šestkrát, jiní odcházejí bouchajíce dveřmi a křičíce cosi o skandálu, triumfu oplzlosti a návratu k mravům primitivního věku“. Nebo v článku Laury Kratochvílové o štěstí v módním měsíčníku *Harper's Bazaar* z února 2012: „Považte, kolik lidí běhá po světě hledajíc štěstí – a přitom si ho mohou sami ‘vyrobit’!“ Dokonce sedm přechodníků se vyskytlo v anglicko-české knize židovských anekdot *Chucpedie*: „O Bože,“ naříká matka, obracejíc obličej k nebi a lomíc rukama. - Zvedajíc se ze země křičí pan Laterna: ... - „A tady je těch osm set,“ prohlásil pyšně, mávaje penězi. - „Nechat toho?“ odpověděl Schlesinger dívaje se na muže jako na blázna. - „Chci zpátky své peníze!“ dožaduje se, ukazujíc roztrhané zbytky vějíře, který si koupila den předtím. - „Přisáhám, že vám to za týden vrátím,“ žadoní Friedler zaklínaje se tou samou přísahou už dvacet let.

Přechodník se občas objevuje také v beletristických textech, bylo však velkým překvapením objevit přechodník, byť pouze jednou, u Petra Šabacha: „A tak se projížděla ulicemi s kočárkem a nic netušíc připomínala oběť nějakého afrického seladóna,“ nebo dokonce na stránkách společenského fóra: „Jsouc už vyčerpan z věčného hledání ‘té pravé’ mě to zaválo sem a říkám si proč ne třeba tu najdu odpovědi, či inspiraci.“

Pokud však budeme mluvit o literatuře obecně, v první řadě krásné, přechodník byl poměrně často používaným morfologickým prvkem v 19. století, avšak ve 20. století, především v jeho 2. polovině však již patřil spíše k osobnímu stylu autora. Tak jej využívali například Ludvík Vaculík (Odcházejí mávl velkoryse rukou a pravil: „Ty už si nějak poradíš.“) a Václav Havel (Zavlékaje takto všechny do své mocenské struktury, dělá z nich post-totalitní systém nástroje vzájemné totality, oné „samo-totality“ společnosti).

6. Možnosti překladu ruského přechodníku do češtiny

V této kapitole se budeme v obecné rovině zabývat možnostmi překladu ruského přechodníku. Přechodníky lze přeložit různými způsoby. Volba konkrétního prostředku záleží na jednotlivém překladateli.

Ruský přechodník je možné do češtiny přeložit:

A. z hlediska morfologického:

- a. přechodníkem
- b. slovesem
- c. podstatným jménem
- d. přídavným jménem
- e. příslovcem
- f. předložkou

B. z hlediska syntaktického:

- a. hlavní větou
- b. vedlejší větou
- c. větným členem
- d. jiným způsobem

A. z hlediska morfologického:

- a. přechodníkem

Jedná se o nejméně používaný způsob v současné češtině. „V češtině se přechodníků ve stylu odborném, jednacím a v jazyce uměleckých děl využívá znatelně méně. Je to však i zde výrazový prostředek ústrojný a jen neprávem zanedbávaný nebo (při překladech z ruštiny) zcela vymycovaný.“ (Bauer, Mrázek, Žaža, 1960, s. 308-309). V řadě případů lze použít přechodník pro zachování celistvosti dané výpovědi, v případě překladu souvětí s velmi komplikovanou větnou konstrukcí je pak jeho využití takřka nezbytné.

Вместе с развитием жизни развивалось и искусство, приобретая всё более широкие возможности и решая все более сложные задачи. – Společně s vývojem života se vyvíjelo i umění, nabývající stále širších možností a řešíc stále složitější úkoly.

Хороший парень, – сказал комиссар, проводив его глазами. – „Dobrý chlapec,“ řekl komisař, vyprovodiv ho pohledem.

b. slovesem

Смотрел на брата, ничего не говоря. - Díval se na bratra a nic neříkal.

Сестра сидела, слушая музыку. – Sestra seděla a poslouchala hudbu.

c. podstatným jménem

Он поздоровался, кивнув головой. – Pozdravil kývnutím hlavy.

Собирая лекарственные растения, мы помогаем нашему здравоохранению.– Sběrem léčivých bylin pomáháme našemu zdravotnictví.

d. přídavným jménem

Он выпивши. – Je opilý.

Лунин слушал, закрыв глаза. – Lunin poslouchal se zavřenýma očima.

e. příslovcem

Он смотрел на меня недоумевая. – Díval se na mě nechápravě.

f. předložkou

Тарик ибн Зияд переплыл через пролив, имея под своей командой 7 тыс. человек. -

Tárik ibn Zijád proplul skrze úžinu se sedmi tisíci muži pod svým velením.

Она ушла, не сказав ни слова. – Odešla beze slova.

B. z hlediska syntaktického:

a. věta hlavní

„Užijeme-li v češtině souřadného souvětí, stavíme oba děje do jedné roviny a tím poněkud měníme jejich poměr a tím i význam celého sdělení.“ (Bauer, Mrázek, Žaža, 1960, s. 309)

Мы гуляли весь вечер, беседуя о литературе. – Procházeli jsme se celý večer a mluvili jsme o literatuře.

Оттолкнув меня, бабушка бросилась к двери. – Babička mě odstrčila a vrhla se ke dveřím.

b. věta vedlejší

1) vedlejší věta přívlastková

Они опирались в этой борьбе на свои собственные владения, отстроив там укрепленные пункты. – V tomto boji se spoléhali na své vlastní državy, ve kterých vybudovali opevněné body.

„Ruské přechodníkové obraty mohou vyjadřovat rozmanité příslovečné významové vztahy vedlejšího děje k ději hlavnímu. Ten nebo onen významový vztah vyplývá z obsahu celé věty a kontextu.“ (Bauer, Mrázek, Žaža, 1960, s. 308-309)

2) vedlejší věta časová

Дěj vyjádřený přechodníkem je velmi často pouhým časovým určením děje hlavního.

Возвращаясь домой, я встретил своего друга. – Кdyž jsem se vracel domů, potkal jsem svého přítele.

Окончив работу мы вернулись домой. – Кdyž jsme skončili práci, vrátili jsme se domů.

Сказав всё, она кивнёт головой и уйдёт. – Аž všechno řekne, kývne hlavou a odejde.

3) vedlejší věta podmínková

Говоря о сближении литературного языка с разговорным, нельзя не упомянуть о Яне Неруде. – Мluvíme-li o sblížení spisovného jazyka s hovorovou mluvou, nemůžeme nepřipomenout Jana Nerudu.

Занимаясь спортом, вы будете здоровыми. – Jestliže budete pěstovat sport, будете здоровы.

He получил от вас денег, я бы не смог приехать. – Kdybych od vás nedostal peníze, nemohl bych přijet.

4) vedlejší věta přípustková

Иван Кузьмич, уважая свою супругу, ни за что на свете не открыл бы ей тайны, вверенной ему по службе. – Прestože si Ivan Kuzmič své ženy vážil, za nic na světě by jí nebyl prozradil služební tajemství.

Они взялись за работу, сомневаясь в успехе этого дела. – Dali se do práce, пřestože rochybovali o úspěchu věci.

Желая нам успехов, помочь она нам не могла. – Аčkoliv nám přála úspěch, pomoci nám nemohla.

Poměrně zřídka ruské přechodníkové obraty vyjadřují příčinné, účelové nebo účinkové významové vztahy.

5) vedlejší věta příčinná

Соскучась глядеть из окон в грязный переулок, я пошёл бродить по всем комнатам. – Protože mě omrzelo dívat se z oken do špinavé uličky, začal jsem procházet všemi místnostmi.

He имея другой возможности, мы приехали на такси. – Protože jsme neměli jinou možnost, přijeli jsme taxíkem.

He имея другой возможности, мы остались там ночевать. – Poněvadž jsme neměli jinou možnost, zůstali jsme tam na nocleh.

Заболев гриппом, он остался дома. – Protože onemocněl chřipkou, zůstal doma.

6) vedlejší věta účelová

Войска Чингисхана перевалили через Алтай, рассчитывая добить ту часть найманов, которая ранее ушла на запад. – Vojska Čingischána se převalila přes Altaj, aby dorazila ty Najmany, kteří předtím utekli na západ.

Люди разбежались, спасая жизни. – Lidé se rozutekli, aby si zachránili život.

7) vedlejší věta účinková

Что-то огромное билось в реке, вздымая воду волнами. – V řece sebou házelo cosi ohromného, až se voda vzdouvala ve vlnách.

Охлаждаясь до низкой температуры, кислород превращается в жидкость. – Тím, že se kyslík ochlazuje na nízkou teplotu, mění se v kapalinu.

8) vedlejší věta ryze způsobová

Критикуйте, не боясь обидеть симпатичного начальника или другого приятеля. – Kritizujte bez obav, že urazíte hodného šéfa nebo jiného kamaráda.

9) vedlejší věta způsobová s vyjádřením prostředku

Таким образом, точно определив общественную сущность языка, он установил подлинные исторические закономерности его развития. – Tedy tím, že přesně vymezil společenskou podstatu jazyka, stanovil skutečné historické zákonitosti jeho vývoje.

10) vedlejší věta způsobová s vyjádřením průvodních okolností

Он ушел, не простившись. – Odešel, aniž se rozloučil.

11) vedlejší věta způsobová srovnávací

Где-то, будто жалуясь, завывал паровоз. – Kdesi, jako by žalovala, kvílela lokomotiva.

Он вошёл и, словно боясь, растерянно остановился. – Vešel a rozpačitě se zastavil, jako by se bál.

Он остановился, постоял с полминуты, как бы что-то обдумывая, а потом подошел к яблоне. – Zastavil se, asi půl minuty postál, jako by nad něčím uvažoval, a pak přistoupil k jabloni.

c. větným členem

При переводе větným členem se užívá příslovečné určení (způsobu a času), přísudek a doplněk.

Он посмотрел на неё улыбаясь. – S úsměvem se na ni podíval. (přísl. určení způsobu)

Попрошавшись, мы пошли домой. – Po rozloučení jsme šli domů. (přísl. určení času)

Он был выпивши. – Byl nachmelený. (přísudek složený)

Он стоял, прислонившись к стене. – Stál opřen o zeď. (doplněk)

d. jiným způsobem

- volným překladem

1) volný překlad, v němž je jádrem překladu sloveso s jiným významem

...., и весело было смотреть на него, когда он либо пахал и, налегая огромными ладонями на соху, казалось, один... - ...a bylo radost na něho pohledět, ať už při orání, jak svírá ohromnými dlaněmi rádlu a jakoby sám...

2) volný překlad s vynecháním děje vyjádřeného přechodníkem

... поставили на вагон железной дороги — и вот, обдавая его тучное тело то дымом, то искрами, то волнистым паром, мчат его теперь, мчат со стуком и визгом, а куда мчат — бог весть! - ...a šoupli na železniční vagón, a jeho tučné tělo teď v kouři a jiskrách či zas ve vlnách páry kamsi vezou, a vlak rachotí a hvízdá a uhání bůhvíkam.

II. Přechodníky v povídce Mumu I. S. Turgeněva (praktická část)

Úvod ke druhé části

Praktická část si klade za cíl zjistit frekvenci použití různých jazykových prostředků při překládání ruských transgresiv do češtiny v překladech z různých let, vybrat nejvhodnější a nejméně vhodné možnosti překladu ruského přechodníku a určit, zda volbou jiných prostředků než přechodníků dojde v překladu k přesnému vyjádření autorova záměru.

Práce na praktické části měla čtyři fáze. První fází bylo získání excerpt. K tomu to účelu mi posloužila povídka Ivana Sergejeviče Turgeněva Mumu s 88 přechodníky. Použila jsem tři české překlady této povídky z let 1930, 1957, 1959.

Druhou fází bylo třídění slov, kterými byl nahrazen ruský přechodník, dle slovních druhů. Uvědomuji si, že by bylo možné zkoumat varianty překladů i na základě souřadnosti (a poměry těchto vět) a podřadnosti, ale takové dělení již bylo provedeno v jiných pracích, jejichž závěry jsem mohla využít. Mým záměrem naopak bylo, zaměřit se právě na slovní druhy, neboť pojem „přechodník“ spadá do kategorie slovních druhů. Zajímaly mě proto jiné slovní druhy použité překladateli při práci s povídkou. Při třídění dle slovních druhů jsem se rozhodla nejit do hloubky a jednotlivé slovní druhy nekonkretizovat (např. jestli je přídavné jméno jmenné nebo verbální pasivní atd.), protože při posouzení ekvivalentnosti překladu to nehraje významnou roli.

Třetí fází bylo vytváření tabulky na základě získaných dat a následné porovnání počtu výskytů jednotlivých slovních druhů u každého ze tří překladů. Na základě zjištěných poznatků bylo možné stanovit, který slovní druh byl nejvyužívanějším prostředkem při překladu ruského přechodníku v první polovině 20. století a který v jeho druhé polovině.

Čtvrtá fáze je poněkud subjektivní, neboť se v ní zabývám otázkou nejvhodnějších možností překladu ruského přechodníku a rizikem nepřesného vyjádření autorova záměru při použití jiných jazykových prostředků.

1. Překladaelé povídky Mumu

V praktické části jsou porovnány tři překlady z různých let. Předtím, než k nim přejdeme, ráda bych stručně pojednala o každém z překladatelů.

a. Stanislav Minařík je autorem překladu povídky Mumu z roku 1930.

Narodil se v Bítouchově u Semil roku 1884, zemřel v Letech v roce 1944. Byl prozaikem, překladatelem, publicistou, vydavatelem a nakladatelem; založil a vedl nakladatelství Minaříkova knihovna. Překládal z ruštiny (I. S. Turgeněv, F. M. Dostojevskij, L. N. Tolstoj, F. K. Sologub, L. N. Andrejev, M. Zoščenko) a polštiny (W. S. Reymont, J. Żulawski, J. Bandrowski).

b. Taťjana Hašková je autorkou překladu povídky Mumu z roku 1957.

Narodila se v Praze roku 1922, zemřela v roce 1985 tamtéž. Vystudovala ruštinu, češtinu a srovnávací slovanskou filologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Pracovala jako redaktorka v nakladatelství Mladá fronta. Krátce působila také v nakladatelství Svoboda. Jejím hlavním povoláním však byla překladatelská činnost. Zastávala názor, že překlad musí vyznívat tak, jako by jej sám autor napsal rovnou česky, odmítala rusismy. Překládala klasiky ruské prózy 19. a 20. století, zejména velké romány (I. S. Turgeněv, F. M. Dostojevskij, A. K. Tolstoj, L. N. Tolstoj, A. N. Tolstoj, I. Bunin a M. Gorkij, K. Fedin, B. Lavreněv, B. Pasternak).

c. Anna Nováková je autorkou překladu povídky Mumu z roku 1959.

Narodila se v roce 1921 v Zábřehu na Moravě, zemřela v roce 2005 v Praze. Pracovala v nakladatelství Svoboda a později v nakladatelství Rovnost. Přitom studovala rusistiku a polonistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Překladatelské činnosti se dlouhou dobu věnovala jako svobodnému povolání, zároveň však působila ve Svazu československých spisovatelů. Za více než půlstoletí své překladatelské činnosti zpracovala nejnáročnější texty klasické a moderní ruské literatury (S. T. Aksakov, A. I. Gercen, N. V. Gogol, V. Někrasov, B. Okudžava, J. Oleša, A. A. Platonov, E. Radzinskij, A. I. Solženicyn, I. Šmeljov, L. N. Tolstoj). Ve druhé polovině 90. let vydala několik překladů z němčiny (Johannes Urzidil, Hermann Grab, Franz Alexander Heber). Přeložila také řadu dětských knížek. V roce 1996 obdržela od Obce překladatelů a Nadace Český literární fond cenu Josefa Jungmanna za překlad díla Andreje Platonovova *Čevengur*.

2. Formy českého překladu ruských přechodníků v povídce I. S. Turgeněva Mumu

2. 1. Tabulka: Formy českého překladu 88 ruských přechodníků v povídce Mumu

prostředky překladu ruského přechodníku	rok vydání		
	1930	1957	1959
1. přechodník	70	12	8
2. sloveso v infinitivu	0	0	1
3. sloveso v indikativu	14	55	58
4. přídavné jméno	0	2	2
5. podstatné jméno	0	1	3
6. přídavné jméno	3	5	6
7. příslovce	0	3	0
8. volný překlad:			
a) volný překlad, v němž jádrem překladu je sloveso s jiným významem (překladač zachovává pouze hrubý význam původního přechodníku, dodržuje pouze ladění povídky) = vlastní invence	0	4	5
b) volný překlad s vynecháním vyjádření významu přechodníku	1	6	5

Z tabulky je zřejmé, že první polovina 20. století dávala přednost přechodníkům. Tehdy přechodník ještě nebyl považován za čistě knižní či dokonce archaický tvar. Hojně použití přechodníků umožnilo překladači neměnit strukturu věty a následně neriskovat – byť nechtěné – narušení dynamiky vyprávění, posunutí autorova záměru a změny autorova stylu. Čeština a ruština patří k flektivním jazykům, slovosled mají volný, a tak při přemístění jednotlivých slov je možné pozměnit smysl výpovědi a nezáměrně tak narušit autorův záměr a styl.

V překladu z roku 1930 pro 88 ruských přechodníků překladač 70 krát použil český přechodník a 14 krát sloveso v indikativu. Těchto 14 sloves v indikativu najdeme pětkrát ve vedlejší větě příslovečné časové, sedmkrát ve větě příslovečné způsobové a dvakrát ve větě hlavní.

V případě nahrazení přechodníku vedlejší větou časovou „děj vyjádřený přechodníkem (zvláště minulým) je velmi často pouhým časovým určením děje hlavního“ (Bauer, Mrázek, Žaža, 1960, s. 310), a proto tato varianta nemění ani autorův záměr (smysl věty) ani styl. Překladač tak nepotřebuje měnit konstrukci věty a tím neriskuje změnu autorova stylu:

Возвратясь в свою комнату (она находилась во флигеле и была почти вся загромождена коваными сундуками), Гаврила сперва выслал вон свою жену, а потом подсел к окну и задумался. – *Кdyž se Gavrila vrátil* do svého pokoje (byl v domku a téměř celý byl naplněn kovanými truhlami), zprvu poslal svou ženu ven, a potom se posadil k oknu a zamyslíl se.

V případě nahrazení ruského přechodníku vedlejší větou způsobovou se vždy jednalo o věty s konstrukcí srovnávací, což v podstatě představuje tentýž jev. Ruské přechodníkové obraty totiž mají v těchto případech rovněž odstín srovnávací (přirovnávající), a tak překladatel nic nepozměnil, neboť zachoval strukturu věty i její smysl:

Муму слабо визгнула, как бы *жалуясь* и *извиняясь*... – Mumu slabě vypískla, jako by si stěžovala i omlouvala se ...

Kritický postoj by bylo vhodné zaujmout pouze v případech nahrazení přechodníku hlavní větou. V těchto případech totiž překladatel děj vyjádřený přechodníkem samovolně povýšil z doprovodného na hlavní, čímž porušil dojem, který se snažil vykreslit autor.

Dva další překlady pocházejí z druhé poloviny 20. století, v nichž již překladatelky (1957, 1959) nemohly hojně využívat přechodníky kvůli úzu moderní češtiny. Ačkoliv R. Mrázek v práci z roku 1960 píše (s. 309) : „Protože užití přechodníku v češtině je celkem nasnadě a protože potíže působí právě volba jiného, leckdy vhodnějšího prostředku...“, je převaha sloves v indikativu zcela zřetelná a navíc ji doplňuje nikoli výjimečné použití volného překladu. Nebudeme rozebírat dopodrobna, v jakých větách (hlavních či vedlejších) se nachází to či ono sloveso v indikativu, ale připomeneme si, že „Ruské přechodníkové obraty mohou vyjadřovat rozmanité příslovečné významové vztahy vedlejšího děje k ději hlavnímu: průvodních okolností, časový, způsobový, podmínkový a přípustkový, příčinný, účelová a účinkový.“ (Bauer, Mrázek, Žaža, 1960, s. 309) Takže pokud se nějaké sloveso v indikativu nachází v podobné vedlejší větě, je taková volba z hlediska úzu moderní češtiny často vhodnější a přirozenější než přechodník. Pokud však překladatelky použily sloveso v indikativu ve větě hlavní, narušily tím autorovu dějovou hierarchii, a to je právě věc, které by se měly vyvarovat.

2. 2. Varianty nahrazení ruského přechodníku v konkrétních větách

Podrobněji varianty nahrazení ruského přechodníku okomentujeme na základě ukázek, ilustrujících tabulku. Nebudeme uvádět jednotlivé příklady překladů ruského přechodníku jednotlivým slovním druhem, ale uvedeme si vždy jednu konkrétní ruskou větu obsahující přechodník a tři varianty jejího překladu, a to tak, abychom se postupně několikrát podívali na všechny prostředky uvedené v naší tabulce.

- Занятия Герасима по новой его должности казались ему шуткой после тяжких крестьянских работ; в полчаса все у него было готово, и он опять то останавливался посреди двора и глядел, разинув рот, на всех проходящих, как бы желая добиться от них решения загадочного своего положения, то вдруг уходил куда-нибудь в уголок и, далеко швырнув метлу и лопату, бросался на землю лицом и целые часы лежал на груди неподвижно, как пойманный зверь.

- 1930 - přídavné jméno, sloveso v indikativu, přechodník:

Práce v nové jeho hodnosti zdály se Gerasimovi žertem po těžkých selských pracích; za půl hodiny měl všechno hotovo, a znovu tu se zastavoval uprostřed dvora a díval se s otevřenými ústy na všechny mimojdoucí, jako by chtěl od nich dosáhnout rozřešení záhadného stavu, tu znenadání odcházel kamsi do koutka a daleko odhodiv koště i lopatu, vrhl se na zem tváří a celé hodiny ležel na prsou nehybně jako chycené zvíře.

Při použití přídavného jména se podle mého názoru trochu snižuje dynamika vyprávění. Jinak se v tomto případě užitím jiného morfologického prvku než je přechodník na autorově myšlence nic nemění.

Sloveso v indikativu je ve vedlejší větě způsobové srovnávací a, jak jsme již psali, tyto věty se vůbec neliší od ruských přechodníkových vazeb vyjadřujících přirovnání.

- 1957 - příslovce, sloveso v indikativu, sloveso v indikativu:

Po těžké rolnické práci byla Gerasimovi nová služba hračkou. V půl hodině byl se vším hotov a tu zůstával stát uprostřed dvora a s ústy dokořán hleděl na všechny kolemjdoucí, jako by od nich žádal rozřešení svého záhadného postavení, nebo najednou odcházel někam do koutka, daleko odhazoval koště či lopatu, padal obličejem k zemi a celé hodiny ležel nehybně na břiše jako polapené zvíře.

Přechodník v sobě kombinuje příznaky slovesa a příslovce, a proto je v tomto případě nahrazení přechodníku příslovcem a ne přídavným jménem lepší volbou.

- 1959 - přídavné jméno, volný překlad, kde jádrem překladu je sloveso s jiným významem, sloveso v indikativu.

Po těžké rolnické práci v hospodářství připadaly Gerasimovi nové povinnosti jako hračka; v půlhodině byl se vším hotov, a pak stával uprostřed dvora a s otevřenými ústy zevloval na všechny kolemjdoucí, jako by mu oni mohli vysvětlit, co se to s ním stalo, nebo náhle odcházel někam do koutka, odhodil koště a lopatu, padl tváří k zemi a celé hodiny tak nehybně ležel jako lapené zvíře.

Volný překlad je z našeho pohledu jednou ze špatných variant, neboť se při něm mění autorův styl, který v krásné literatuře hraje stejně důležitou roli jako obsah.

- Глупо смеясь и ласково мыча, протягивал он ей пряничного петушка, с сусальным золотом на хвосте и крыльях.

- 1930 - přechodník:

Hloupě se směje a laskavě mruče, podával jí perníkového kohoutka s pozlátkem na ocase a na křídlech.

- 1957 - sloveso v indikativu:

Hloupě se smál, vlídně mručel a podával jí perníkového kohoutka s pozlátkem na ocase a na křídlech.

Toto sloveso v indikativu stojí v hlavní větě, čímž překladatelka z vlastní vůle vedlejší děj povýšila na hlavní a pozměnila tak akcenty ve větě.

- 1959 - podstatné jméno:

S přihloupkým úsměvem a přívětivým mručením jí podával perníkového kohoutka s pozlátkem na ocase a na křídlech.

Podle mého názoru se trochu snižuje dynamika vyprávění, nicméně smysl a struktura věty zůstávají neporušené.

- Сидя за воротами, он всякий раз, бывало, с негодованием отворачивался, когда мимо его неверными шагами и с козырьком фуражки на ухе проходил какой-нибудь нагруженный человек.

- 1930 - přechodník:

Sedě za vraty, po každé se rozhorleně odvracel, když okolo něho šel nejistými kroky se štítkem čepice na uchu nějaký namotaný člověk.

- 1957 - volný překlad s vynecháním překladu přechodníku:

Kdykoli šel kolem vrat nejistým krokem a s čepicí nakřivo někdo nachmelený, Gerasim se po každé rozhořčeně odvracel.

Ačkoliv přechodník vyjadřuje děj vedlejší (druhotný, doprovodný), neznamená to ovšem, že není důležitý. Pokud by nebyl ve větě zapotřebí, tak by jej autor vůbec neuvedl, a proto jej není možné ignorovat. Z toho důvodu považuji volný překlad s vynecháním překladu přechodníku za nejhorší možnost, kterou překladatel mohl zvolit.

- 1959 - sloveso v indikativu:

Když sedával u vrat, vždycky se rozzlobeně odvracel, kdykoli kolem něho šel nejistým krokem s čepicí na stranu nějaký ochmelka.

V případě, že přechodník má odstín časového určení děje hlavního, je použití slovesa v indikativu ve vedlejší větě časové příkladem ekvivalentního překladu.

- Решили научить Татьяну, чтобы она притворилась хмельной и прошла бы, пошатываясь и покачиваясь, мимо Герасима.

- 1930 - přechodník:

Rozhodli se poučiti Tat'janu, aby se tvářila opilou a aby vrávorajíc a potácejíc se šla mimo Gerasima.

- 1957 - příslovce:

Bylo rozhodnuto navést Tat'janu, aby předstírala, že je opilá, a potácivě a vrávoravě přešla kolem Gerasima.

Přechodník a příslovce mají často k sobě tak blízko, že je těžké je od sebe rozeznat. Navíc se přechodník také může změnit v příslovce, a tím pádem volba příslovce je zde velmi vhodná varianta.

- 1958 - přídavné jméno a volný překlad s vynecháním překladu přechodníku:

Rozhodli se, že navedou Tat'janu, aby předstírala opilost, a vrávoravým krokem přešla kolem Gerasima.

Překladatelka se zde rozhodla přeložit jen jeden přechodník a to přídavným jménem, což trochu snižuje dynamiku, ale nemění význam. Co se týče nepřeložení prvního přechodníku, nejspíš se jí jejich významy zdály tak blízké, že si dovolila zachovat jen jeden. Nicméně, za prvé, nejsou to úplná synonyma, za druhé ani synonyma neznamenaají zcela totéž, a pokud autor uvedl dva děje, tak by i v překladu měly být uvedeny dva děje. Výsledkem toho je, že v překladu je chůze hrdinky méně rozmanitá než v originálu.

- Собачка вдруг начала пить с жадностью, фыркая, трясаясь и захлебываясь.

- 1930 - přechodník:

Psík počal znenadání lačně pít frkaje, třesa se a zajíkaje se.

- 1957 - sloveso v indikativu:

Psík najednou začal hltavě pít. Jenom prskal, chvěl se a div se nezakuckal.

Slovesa v indikativu jsou umístěna v hlavní větě, čímž překladatelka původně doprovodný děj povýšila na děj hlavní. Pozměnila tak obraz prezentovaný čtenáři.

- 1959 - sloveso v infinitivu, sloveso v indikativu:

Psíček najednou začal hltavě pít, frkat, třásl se a zakuckával.

Je to jediný případ, kdy význam přechodníku byl přeložen slovesem v infinitivu. Infinitiv stejně jako slovesa v indikativu stojí v hlavní větě, překladatelka tak obraz vytvořený autorem zkreslila povýšením doprovodného, dokreslujícího děje na hlavní.

- К обеду он пришел, поел и ушел опять, никому не поклонившись.

- 1930 - přechodník:

K obědu přišel, pojedl a znovu odešel, nikomu se nepokloniv.

- 1957 - podstatné jméno:

K obědu přišel, najedl se a bez pozdravu zase odešel.

- 1959 - podstatné jméno:

K obědu přišel, pojedl a zase bez pozdravu odešel.

Od přechodníku поклонившись bude podstatné jméno „поклон“, což je pohyb, který znamená „pozdrav“. Takže v tomto případě „bez pozdravu“ je velmi vhodná náhrada.

- *Походив* с ней довольно долго по двору, он уже было собирался вернуться, как вдруг за забором, со стороны переуллка, раздался шорох.

- 1930 - přechodník:

Почодив s ní dosti dlouho po dvoře, už se chystal k návratu, když pojednou za plotem, se strany ulice, se ozval šramot.

- 1957 - volný překlad, kde jádrem překladu je sloveso s jiným významem:

Byli venku dost dlouho a už se chtěl vrátit, když ...-

Volný překlad považujeme za nejhorší variantu překladu krásné literatury psané v próze a nejhorší volný překlad je ten, který vnáší novou skutečnost. Velmi neurčité „byli venku“ nahradilo původní konkrétní „pochodiv s ní po dvoře“. Za prvé, není zde vyjádřena chůze. Být venku může znamenat jakýkoliv pohyb, ale autor pokládal za důležité sdělit, že Gerasim právě chodil, a neseděl nebo neležel; za druhé, „byli venku“ neoznačuje žádné konkrétní místo. A zde je důležité vědět, kde tato dvojice přesně chodila. Takže svou volbou překladatelka značně zjednodušila skutečnost a obrázek tím zůstal nedokreslený.

- 1959 - sloveso v indikativu:

Chodil s ní dosti dlouho po dvoře a už se zrovna chtěl vrátit, když...

Překladatelka povýšila původně doplňující děj na hlavní a tím přesměrovala pozornost čtenářů.

- Герасим глядел на всех этих людишек в немецких кафтанах сверху, слегка *оперши* руки в бока; в своей красной крестьянской рубашке он казался каким-то великаном перед ними, Гаврила сделал шаг вперед.

- 1930 - přechodník:

Gerasim se díval na všechny tyto lidičky v německých kaftanech shora, *maje* ruce lehce opřeny o boky; ...

- 1957 - sloveso v indikativu:

Gerasim si lehce podepřel boky a shlížel shora na všechny ty lidičky v německých kabátech.

Překladatelka nejenže doprovodný, dokreslující děj povýšila na hlavní, ale přechodníkový obrat „maje ruce lehce opřeny o boky“, který stál na konci věty, dokonce přesunula na začátek, a tak k rukám a bokům přitáhla ještě více pozornosti a tím pádem značně pozměnila akcenty ve větě.

- 1959 – příčestí trpné:

Zástup se shromáždil dole u schůdků, Gerasim se shora díval na všechny ty lidičky v městských kabátech, ruce zlehka podepřeny v bok; ...

Příčestí trpné jako neurčitý jmenný tvar slovesa rozhodně není špatnou variantou, ovšem pokud nestojí v hlavně větě jako v tomto případě. Zde se opakuje stejná situace jako se slovesem v určitém tvaru: děj, který má být na pozadí, je vyzdvižen do popředí. Nicméně v situaci s příčestím trpným porušení dějové hierarchie není tak patrné, takže zjednodušeně můžeme říct, že změna je v podstatě neznatelná.

- Эй ты, Ерошка! – прибавил он, обращаясь к какому-то бледному человеку, в желтом нанковом казакине, который считался садовником, – что тебе делать?

- 1930 - přechodník:

Hej, ty, Jeroško!“ připojil, obracheje se k jakémusi ubohému člověku v žluté nankinové kazajce, který ...

- 1957 - volný překlad s vynecháním překladu přechodníku:

Hej ty, Jeroško!“ dodal k jakémusi bledému muži v žlutém nankinovém kazaku, který ...

Zde se jedná o vynechání děje, který zkresluje celý obrázek vytvořený autorem. Bez uvedení slovesa obrátit se, si můžeme myslet, že Jeroška už před tím pozorně naslouchal nadřízenému. Možná se to zdá jako drobnost, ale v krásné klasické literatuře je každá drobnost důležitá.

- 1959 - přechodník:

Hej, Jeroško!“ dodal, obracheje se na jakéhosi bledého chlapíčka ve žluté nankinové kazajce, který ...

- Доидя до угла улицы, он остановился, как бы в раздумье, и вдруг быстрыми шагами отправился прямо к Крымскому Броду.

- 1930 - sloveso v indikativu:

Když došel na nároží ulice, zastavil se jakoby v zamyšlení, a ...

- 1959 - sloveso v indikativu:

...; když došel na roh ulice, zastavil se, jako by se rozmýšlel, a ...

Zde má přechodník značný odstín časový a jeho nahrazení slovesem v indikativu, které stojí ve vedlejší větě časové, je významově odpovídající volbou.

- 1957 - volný překlad s vynecháním překladu přechodníku:

Na rohu zůstal stát, jako by váhal, a ...

Volný překlad mění autorův styl a vynechání přechodníku vede k tomu, že překlad obsahuje méně informací než originál, navíc se snižuje dynamika vyprávění.

- Он бросил весла, приник головой к Муму, которая сидела перед ним на сухой перекладинке – дно было залито водой, – и остался неподвижным, скрестив могучие руки у ней на спине, между тем как лодку волной помаленьку относило назад к городу.

- 1930 - přechodník:

Gerasim pustil vesla, přitulil se hlavou k Mumu, která seděla před ním na příčném trámku – dna bylo zalito vodou – i znehybněl, zkříživ mohutné ruce na jejich zádech, ...

- 1957 – přičestí trpné:

Gerasim odhodil vesla, přitiskl hlavu k Mumu, která seděla před ním na suchém sedátku – dna bylo zalito vodou – a zůstal bez hnutí, mohutné ruce zkříženy na jejich zádech, ...

- 1959 – přičestí trpné:

Gerasim pustil vesla, přitiskl hlavu k Mumu, která seděla před ním na suché lavičce – na dně loďky bylo plno vody – a zůstal tak nehybně sedět, mohutné ruce zkříženy na jejich zádech, ...

Přičestí trpná k sobě přitahují pozornost více než přechodníky, ale méně než slovesa v určitém tvaru. Jinak nic nechybí, nic není přidáno, a tak je smysl věty zachován.

3. Zajímavé případy překladu

V této kapitole bychom chtěli probrat několik případů, kdy je ruský nepřechodník nahrazen přechodníkem.

- Герасим шел не торопясь и не спускал Муму с веревочки.

1930 Gerasim šel nespěchaje a nepouštěl Mumu s provázku.

1957 Gerasim šel zvolna a nepustil Mumu s provázku.

1959 Gerasim šel zvolna, nepouštěje Mumu s provázku.

V této větě jsou dva zajímavé momenty. V překladu z roku 1930 je příslovce „не торопясь“ přeloženo přechodníkem. V dané ruské větě je „не торопясь» příslovcem, ačkoliv na první pohled se může zdát, že se jedná o přechodník. Jak je známo, přechodníky mohou ztrácet význam a gramatické příznaky slovesa a měnit se v příslovce. V těchto případech přestávají mít význam doplňujícího děje, naopak se v nich posiluje kvalitativní význam (význam příznaku děje). K tomu došlo i v tomto případě (jako další příklady je možné uvést: он сидел наклонившись nebo она слушала его нахмурясь). V překladu z roku 1930 překladatel nejpravděpodobněji nepochopil, že se jedná o příslovce a tak, jak to dělal ve většině vět, přechodník přeložil přechodníkem. Jak je patrné z ukázky, ostatní překladatelé pro překlad zvolili příslovce, ovšem nejspíš ne proto, že se dovtípili, že jde o příslovce, nýbrž proto, že obecně ve svých překladech využívali přechodníky pouze v nejnужнейších případech. V případě překladu z roku 1930 je překladatelská „chyba“ neviditelná, neboť v tomto konkrétním případě významová hrana mezi přechodníkem a příslovcem je tak tenká, že se pro neodborníka ztrácí. Druhým zajímavým momentem je, že v překladu z roku 1959 bylo sloveso „не спускал“ přeloženo přechodníkem. Za prvé, v tomto případě si nelze splést přechodník se slovesem, za druhé, v tomto překladu se obecně nachází velmi málo přechodníků, ale v případě, kdy překladatelka měla plné právo přechodník nepoužít, tak neučinila. Tím podle mého názoru však posunula akcent celé věty. Obě slovesa, Gerasim někam šel a výjimečně od sebe Mumu nikam nepouštěl, jsou důležitá a „hlavní“. Bohužel kvůli volbě těchto morfologických druhů si čtenář myslí, že svou pozornost má obrátit jen k tomu, že Gerasim někam šel.

- Старик постоял, постоял, почесал себе спину сперва левой, потом правой рукой и вернулся, хромая, в шалаш.

- 1930 - Stařec postál, postál, poškrabal se na zádech, zprvu levou, potom pravou rukou a belhaje vrátil se do chatrče.

- 1957 - Dědeček chvíli stál, poškrábal se na zádech nejdřív levou, potom pravou rukou a odbelhal se do boudy.

- 1959 - Dědeček chvíli stál, pak se podrbal na zádech nejdřív levou, potom pravou rukou a odbelhal se do boudy.

V překladech z let 1957 a 1959 je přechodník tradičně přeložen slovesem v indikativu. Zajímavé je ovšem to, že v nich byl vynechán překlad slovesa v indikativu, jinými slovy význam hlavního děje. Kupodivu se význam věty jako celku nemění, což ale na tomto faktu nic nemění.

- Герасим ничего не слышал, ни быстрого визга падающей Мумы, ни тяжкого всплеска воды; для него самый шумный день был безмолвен и беззвучен, как ни одна самая тихая ночь не беззвучна для нас, и когда он снова раскрыл глаза, по-прежнему спешили по реке, как бы гоняясь друг за дружкой, маленькие волны, по-прежнему поплескивали они о бока лодки, и только далеко назад к берегу разбежались какие-то широкие круги.

- 1930 - ... ; pro něho nejhluchnější den byl němý a beze zvuku, jak ani nejtíší noc není pro nás nezvučná, a když znovu otevřel oči, jako dříve spěchaly po řece, jako by se navzájem honily, malé vlny, jako dříve pleskajíce o boky loďky, a jen daleko vzadu ku břehu se rozbíhaly jakési široké kruhy.

Tady bych chtěla upozornit na ruské sloveso v indikativu „поплескивали“, které bylo přeloženo přechodníkem. V tomto případě byl význam děje hlavního snížen na děj dokreslující, čímž se změnil i důraz ve větě.

- Он спешил без оглядки, спешил домой, к себе в деревню, на родину.

- 1930 - Spěchal neohlížeje se, spěchal domů, do své vsi, do rodiště.

- 1957 - Spěchal, jako by za ním hořelo, spěchal domů, do své vsi, do rodného kraje.

- 1959 - Pospíchal, ani se neohlédl, pospíchal domů, do své vsi, do rodného kraje.

Ruský frazém „без оглядки“ nemá v češtině jediný ekvivalent, a tak lze původní myšlenku vyjádřit několika způsoby. V zásadě lze říci, že všechny varianty použité překladateli jsou vhodné, protože z každého překladu této věty čtenář vyrozumí, že Gerasim šel velmi, velmi rychle.

Závěr

V úvodu k této práci jsem si stanovila tři cíle. Určit frekvenci použití různých jazykových prostředků pro překlad přechodníků, zjistit, může-li jiný jazykový prostředek než přechodník způsobit nepřesnost při vyjádření autorovy myšlenky a konečně také vybrat nejvhodnější a nejméně vhodné možnosti překladu ruského přechodníku.

Odpověď na první otázku jsme získali z tabulky vytvořené na základě tří překladů ruské povídky Mumu. V první polovině 20. století byla většina z 88 ruských přechodníků přeložena rovněž přechodníkem, ve druhé polovině téhož století však již jen jejich nepatrná část zůstala přechodníkem, o to výrazněji vzrostl počet sloves v indikativu. Překladatelé rovněž začali využívat volného překladu. Podstatné jméno, přídavné jméno a příslovce byly ve druhé polovině 20. století využívány sice častěji, příklon k těmto formám však nebyl natolik výrazný, aby bylo možné hovořit o výrazné změně stanoviska překladatelů.

Na druhou otázku ohledně nepřesnosti vyjádření při změně jazykového prostředku můžeme odpovědět kladně. Řada jazykových prostředků, konkrétně volný překlad a sloveso v indikativu stojící v hlavní větě, značně zkreslují autorův záměr. Volný překlad do značné míry narušuje autorův styl vyprávění, neboť je v podstatě pouhou parafrází originálu, jinými slovy, seznamuje čtenáře nikoli s tvorbou autorovou, nýbrž s tvorbou vlastní. „Cílem překladatelovy práce je zachovat, vystihnout, sdělit původní dílo, nikoliv vytvořit dílo nové, které by nemělo předchůdce; cíl překladu je reprodukční.“ (Hrdlička, 2003, s. 11) Volný překlad by měl být dovolen a je v podstatě jediným řešením v případě poetických textů. U textů prozaických má však podle mého názoru překladatel být pouhým zprostředkovatelem krásy originálu.

Slovesa v indikativu stojící v hlavní větě způsobují změnu akcentů ve větě. Situace je vykreslena pod jiným úhlem. Doprovodný děj se stává hlavním a najednou máme nejen dva hlavní děje místo jednoho, ale ztrácí se také výstižnost celé věty a nakonec i výstižnost popisu situace jako celku. V důsledku toho se čtenářova pozornost obrací k jiným detailům a mění se i celkový dojem. Zabránit podobné nepříjemné situaci může překladatel tím, že zachová hierarchii dějů.

Dovolím si klasická literární díla přirovnat k dílům klasických malířů. Mistři zcela záměrně volí určité barvy a vhodně si hrají s jejich odstíny. Dělají to proto, aby přitáhli pozornost k nějakému detailu obrazu, který považují za nejdůležitější nebo za zajímavější. Člověk, který má za úkol udělat kopii, aby předal krásu a jiskru díla, potřebuje zachovat všechny odstíny, protože často právě v těchto odstínech a dalších drobnostech, které nám možná na první

pohled připadají nedůležité, tkví vysvětlení úspěchu, který toto dílo sklízí. Z obyčejného obrazu tvoří skvost. Rovněž by bylo zvláštní, kdyby odstíny byly zvýrazněny a použity jako dominantní barvy. Stejně je tomu v případě psaní. Celá škála doprovodných, dokreslujících, doprovázejících a dodatečných dějů existuje jen proto, aby to, co je popsáno na papíře, vypadalo co nejživěji. William Shakespeare nebyl prvním, kdo vymyslel námět tragédie Romeo a Julie, ale byl první, kdo ji tak nádherně popsal, jinými slovy, kdo obsahu přidal vysoce hodnotnou formu. V krásné klasické literatuře je forma stejně důležitá jako obsah, možná i důležitější.

Odpovídající na třetí otázku považujeme za nejvhodnější možnost překladu ruského přechodníku přechodník, příslovce, podstatné jméno a sloveso v indikativu, které stojí v jakékoliv vedlejší větě. Námi vyjmenované slovní druhy mají možnost adekvátně převést děj vyjádřený ruským přechodníkem do českého textu. Příslovce má z lexikálního hlediska velmi blízko k přechodníku. Sloveso v indikativu stojící ve vedlejší větě zachovává pohyb, umístění ve vedlejší větě zachovává podřazenost. V případě, kdy se ruský přechodník velmi blíží k příslovci, je jediným vhodným překladem české příslovce, neboť, jak jsme již uvedli v teoretické části, český přechodník je formálně a významově vzdálenější příslovci než ten ruský. Nahrazení přechodníku podstatným jménem je vhodná volba v situaci, kdy podstatné jméno předpokládá pohyb, například „pozdravil kývnutím hlavy“. V tomto případě si každý představí pohyb hlavy, kterým podstatné jméno zachovává dynamiku sloves. Stejně tak je využití podstatného jména vhodné, pokud varianta s českým přechodníkem zní uměle nebo „nečesky“: Дверь распахнулась, оглушительно хлопнув о стену. - Dveře se rozlétly s ohlušujícím úderem. Zásadní ovšem je, že využití podstatného jména sebou nenese riziko změny smyslu výpovědi.

Překladatel tedy má k dispozici více možností vhodného překladu ruského přechodníku. Nejdůležitější je vždy mezi těmito možnostmi najít rovnováhu tak, aby byla zachována významová stránka a individuální sloh originálu, a zároveň aby se překladatel vyvaroval mechanického přenášení přechodníkových vazeb z ruského jazyka do českého, tj. aby text v češtině odpovídal dobovému úzu a tím působil na čtenáře přirozeně. „Mistrovství překladatele spočívá mimo jiné právě v umění nalézt vhodný kompromis.“ (Hrdlička, 2003, s. 12)

Stanovili jsme vhodné a méně vhodné prostředky pro překlad ruského přechodníku a podpořili svá tvrzení citáty z jazykových příruček. Pokud bych měla mluvit pouze za sebe a sdělit o svůj vlastní dojem ze všech tří překladů, musela bych přiznat, že jako nejlepší, a nej přirozenější překlad se mi jeví první zvolený, tedy překlad z roku 1930. Když jsem jej četla, měla jsem pocit, že nečtu překlad, ale samotný originál. Nejspíše k tomu přispěl podobný slovosled, který dovolil zachovat autorské zvláštnosti struktury vět z originálu, a samozřejmě i téměř stejný počet přechodníků. U pozdějších verzí jsem poměrně často nabývala dojmu, že jde

o pouhé převyprávění, byť velmi zdařilé. Neměla jsem pocit, že to napsal Turgeněv rovnou česky. Nevyzývám zde k návratu k přechodníkům, protože by to šlo proti úzu moderní češtiny, ovšem domnívám se, že kdyby překladatelky Taťjana Hašková a Anna Nováková alespoň částečně ustoupily od volného překladu a sloves v indikativu nacházejících se v hlavní větě, velmi by to prospělo zdařilosti překladu.

Post scriptum

Relativně nedávno se autorce této práce naskytla příležitost mluvit se dvěma ženami o přechodnících. Paní, která vyučuje češtinu pro cizince na slovo „přechodník“ zareagovala dost ostře a byla toho mínění, že se už nikde nevyskytuje a není ho žádná škoda. Ovšem slečna, která je studentkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy naopak začala mluvit o přechodníku jako o užitečném prvku v první řadě z hlediska stylistického a postěžovala si, že při psaní její práce jí odstranili všechny přechodníky. Přece však jeden ponechala, na což je velmi pyšná. Hlavní myšlenkou její výpovědi bylo to, že je škoda, že studentům nedovolují přechodníky používat, je to přece tak krásný gramatický tvar.

Vnucovat přechodník je rozhodně špatné, nedovolovat jej ovšem také není dobré. Přechodníky plní funkci, kterou žádný jiný prostředek neplní, a to „v protikladu ke spojení větami souřadnými nebo podřadnými podřizují totiž jeden děj druhému a vytvářejí spojení těsnější, zachovávají si však ještě prvky dějovosti, čímž se liší od vazeb příslovečných.“ (Oktábec, 1953, s. 259). Dovolím si vyslovit domněnku, že kdyby někteří vyučující a priori neměli k přechodníku negativní přístup, možná by se používal častěji. Možná by se trojí útvar transformoval v jeden a takové zjednodušení by nepochybně velmi přispělo k jeho popularitě. Míním tím, že nechuť k jeho užívání je z větší části diktovaná komplikovaností jeho tvoření. Z mého pohledu je přechodník velmi užitečný útvar: z pragmatického hlediska jde o velmi ekonomický prostředek a z pohledu stylistického je to prostředek velmi pestrý a „šťavnatý“.

Seznam použité literatury:

- BAUER, J. - MRÁZEK, R. - ŽAŽA, S. *Průruční mluvnice ruštiny pro Čechy. II, Skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960
- BAUER, J. - GREPL, M. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972
- CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné ruštiny. 1, Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010
- ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011
- ČÁRA, V. - BALCAR, M. - LADMANOVÁ, J. *Ruská mluvnice: pro střední školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1996
- DVOŘÁK E. *Přechodnikové konstrukce v nové češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1983
- GREPL, M. - KARLÍK, P. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986
- HAVEL, V. *Moc bezmocných a jiné eseje*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2012
- HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna, 2002
- HRDLIČKA, M. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV nakladatelství, 2003
- Pravidla českého pravopisu: školní vydání včetně Dodatku*. Praha: Fortuna, 2004
- KRATOCHVÍLOVÁ, L. Cesta za štěstím. *Harper's Bazaar*. 2012, č. 2, s. 84-85
- KŘÍŽ J. P. Z češtiny do češtiny. *Literární noviny*. 2014, č. 1, s. 19
- LEVÝ, J. *Umění překladu*. Praha: Železný, 1998
- MATHESIUS, V. *Řeč a sloh*. Praha: Československý spisovatel, 1966
- MELICHAR, J. STYBLÍK, V. *Český jazyk: přehled učiva základní školy*. Praha: Fortuna, 2005
- MÜLLER, J. *Chucpedie*. Praha: Garamond, 2011
- OKTÁBEC, V. O překládání ruských přechodníkových vazeb. In: *Knihy o překládání*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1953
- SMÍTALOVÁ, P. Idol ze zlata a hnědé oceli. *Lidové noviny*. Relax. 14. 12. 2013, s. 36
- ŠABACH, P. *Hovno hoří*. Praha: Paseka, 2007
- ŠTÍCHA, F. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013

- TURGENĚV, I. S. *Andrej Kolosov a jiné povídky*. Praha: S. Minařík, 1930
- TURGENĚV, I. S. *Andrej Kolosov a jiné povídky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957
- TURGENĚV, I. S. *Mumu a jiné povídky*. Praha: SNDK, 1959
- VACULÍK, L. *Český snář*. Brno: Atlantis, 1990
- ŽAŽA, S. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. Brno: Masarykova univerzita, 1999
- ВАЛГИНА, Н. С. - РОЗЕНТАЛЬ Д. Э. - ФОМИНА М. И. *Современный русский язык: Учебник*. Москва: Логос, 2002
- ГОЛУБ, И. Б. *Грамматическая стилистика современного русского языка*. Москва: Высшая школа, 1987
- ГОЛУБ, И. Б. *Стилистика русского языка: Учебное пособие*. Москва: Рольф; Айрис-пресс, 1997
- КОМИССАРОВ В. Н. *Современное переводоведение*. Москва: ЭТС, 2004
- РОЗЕНТАЛЬ Д. Э. - ДЖАНДЖАКОВА Е. В. - КАБАНОВА Н. П. *Справочник по правописанию, произношению, литературному редактированию*. Москва: Московская международная школа переводчиков, 1994
- ТУРГЕНЕВ, И. С. *Муму*. Москва: Советская Россия, 1978
- ФЛИДРОВА, Г. О некоторых особенностях научной речи в области синтаксиса простого предложения (в русско-чешском сопоставительном плане). In: *ROSSICA OLOMUCENSIA*, XLIV, (za rok 2005), 3. část. Ročenka katedry slavistiky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého. Olomouc, 2006. Dostupné také z http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_Rossica_XLIV_3_dil.pdf
- ШАНСКИЙ Н. М. *Фразеология современного русского языка*. Москва: Либроком, 2012
- Diplomové práce:
- PROVAZNÍK, L. *Přechodníkové obraty v ruském odborném textu a jejich responze v ruštině*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Ruský jazyk a literatura. Dostupné také z: http://is.muni.cz/th/216751/ff_b_b1/Bakalarka_tisk.txt
- YAKUSHKINA, D. *Přechodníkové vazby v češtině a ruštině*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická univerzita, Ústav bohemistických studií.

Internetové zdroje:

BEČKA, V. J. O přechodníku v současné beletrii, II [online]. In: *Naše řeč*, 1941, roč. 25, č. 5 – 6 [cit. 24. 03. 2013]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3599>

CVRČEK, V. Vzpouza přechodníků. In: *Aktualně.cz* [online]. 31. 07. 2010 [cit. 19. 04. 2013]. Dostupné z: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/vaclav-cvrcek.php?itemid=10417>

Český národní korpus [online]. [cit. 29. 10. 2012]. Dostupné z: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>

DVOŘÁK, E. Ke kodifikaci pravidel užívání přechodníku [online]. In: *Naše řeč*, 1983, roč. 66, č. 4 [cit. 24. 03. 2013]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6401>

MAREK074. Nedaří se mi najít partnerku - kde dělám chybu? In: *eMimino.cz* [online]. 26. 03. 2014 [cit. 26. 03. 2014]. Dostupné z: <http://www.emimino.cz/diskuse/nedari-se-mi-najit-partnerku-185493/>

ŠLOSAR, D. Dnešní situace českých přechodníků [online]. In: *Naše řeč*, 1984, roč. 67, č. 4 [cit. 24. 03. 2013]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6481>

Přechodníky. *Internetová jazyková příručka* [online]. [cit. 15. 11. 2012]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?action=view&id=590#nadpis7>

Глагольные части речи [online]. [cit. 9. 4. 2014]. Dostupné z: momot.ucoz.ru/site/doc/glagol.doc

Национальный корпус русского языка [online]. [cit. 12. 05. 2013] Dostupné z: <http://ruscorpora.ru>